

**ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАЪСИСЁБӢ ВА РУШДИ МАБЛАҒГУЗОРИИ ХУРД
Олимов А.Х., н.и.и., дотсент, Шарипов Х.П., ассистент-ДАТ ба номи Ш. Шохтемур**

Калидвожаҳо: маблағгузори хурд, қарзи хурд, қарзи ройгон, ташиклоти қарзии хурд, камбизоатӣ, судхӯрӣ, хизматрасониҳои молиявӣ маҳсулотҳои бонкӣ.

Чустуҷӯи роҳҳои раҳони иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз бӯҳрони бамиёномадаи иқтисодӣ ва интиқоли он ба рушди устувори иқтисодӣ водор месозад, то саҳми муҳими маблағгузори хурдро дар ҷараёни мазкур эътироф намоем.

Маблағгузори хурд аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун воситаи муҳим ва самаранок дар ҳалли муаммоҳои иҷтимоӣ-иқтисодии ҷамъият дар соли 2005, ҳамчун соли байналхалқии маблағгузори хурд эътироф гардида буд гардид.

Маблағгузори хурд тасаввуроти миллионҳо одамонро оид ба низоми молиявӣ, махсусан бонкӣ тағйир дод. Аниқ гардид, ки хизматрасониҳои молиявӣ чи тавре, ки ба шахсони доро дастрас мебошанд, қишри аҳолии камбағал ва камбизоат низ метавонанд ба онҳо дастрасӣ пайдо намоянд. Аз рӯи қоида маблағгузори хурдро метавон ба ҳайси механизмҳои молиявие мансуб донист, ки ба таври амиқ тасаввуротро аз як ҷониб оид ба усулҳои мубориза бо камбизоатӣ тавассути рушди соҳибқорӣ хурд тағйир дода, аз дигар тараф самаранокии маблағгузори хурдро ба сифати яке аз соҳаҳои муҳими низоми молиявӣ-қарзӣ исбот намуданд.

Талабот ба маблағгузори хурд дар солҳои охир якҷанд маротиба афзоиш ёфта, вале ҷанбаҳои назариявӣ-методологии он то ҳанӯз яке аз масъалаҳои камтаҳқиқшуда боқӣ мондаанд.

Моҳияти назариявии низоми маблағгузори молиявӣ, махсусан, маблағгузори хурде, ки ба хоҳишдиҳии сатҳи камбизоатӣ, инчунин мубориза бо судхӯрӣ рағбона карда шудааст, аслаш аз давраҳои қадим маншаъ мегирад.

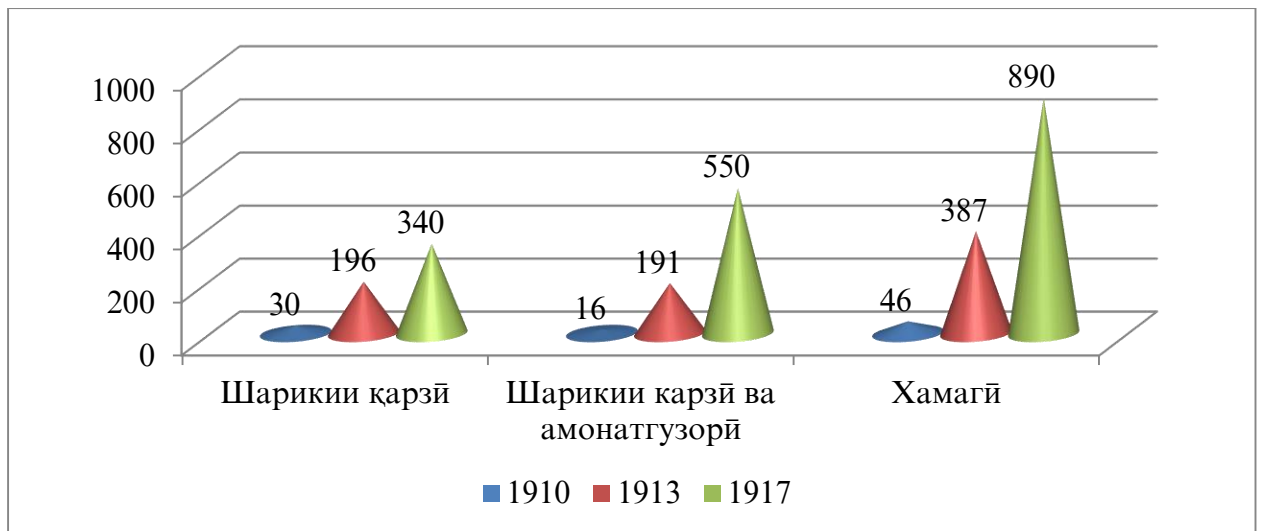
Дар асри XIX бо рушди истеҳсолот дар Аврупо ва ИМА саҳми қарз ва таъсири он ба иқтисодиёт ба таври амиқ омӯхта мешавад. Бисёри олимони ҳамон давра назарияҳои гуногунро, ки ба қарздиҳӣ алоқаманд буданд омӯхта онҳоро коркард намудаанд, ки баъдан ба таври амиқ тадқиқ, пурра гардида ва дар амал истифода гардиданд. Ҷоиз аст, қайд намоем, ки инчунин назарияҳои коркард гардида буданд, ки онҳоро метавон ҳаёли ҳисобид. Ба онҳо тааллуқ дорад Назарияи «Қарзи ройгон» Жозеф Прудон (солҳои 1809-1865). Новобаста аз ихтилофҳои зиёди қонунҳои иқтисоди бозорӣ, назарияи мазкур ғояҳоеро дарбар мегирад, ки имрӯз маблағгузори хурди муосир онҳоро истифода менамояд.

Ҳамзамон бо рушди қарздиҳии бонкӣ дар асри XIX кооперативҳои қарзӣ низ пайдо мешаванд, ки самаранокии онҳо бо он муқаррар карда мешавад, ки дар айни замон, кооперативҳои қарзӣ (иттиҳодияҳо) дар беш аз 100 мамлақати ҷаҳон вучуд дошта на кам аз 100 миллион нафарро муттаҳид месозанд. Сармояи маҷмӯавии ҳамаи 55 ҳазор кооперативҳои (иттиҳодияҳо) кишоварзӣ аз 4,3 триллион доллари ИМА мегузарад.

Дар Осиёи Марказӣ (кунунӣ) фаъолгардонии муносибатҳои қарзи хурд махсусан дар оғози асри XX ба ҷашм мерасид. Қарздиҳӣ ба соҳаи кишоварзӣ аз ҷониби Россияи Подшоҳӣ мақсадҳои стратегиро пайгирӣ менамуд, ки дар мубаддалгардонии Осиёи Марказӣ ба сарчашмаи ашё барои саноати нахӣ -коғазии он, хулоса меёфт.

Муассисаҳои қарзи хурд дар шароити Туркистон ва ҳамчунин дар ҳуди Россия, баҳри хизматрасонии танҳо хоҷагиҳои хурд мутааллиқ дониста шуда буданд, ки дар онҳо ҳуди хӯҷаини хона ва оилаи он дар кор ширкат меварзанд, на онҳое, ки заминҳои худро танҳо тавассути коргарони кироа коркард месохтанд.

Рушди шиддатнокии шарикӣ қарзӣ ва аъзоёни онҳо дар кишвари Туркистон аз соли 1910 оғоз ёфта то соли 1917 (ниг. ба расми. 1) идома ёфт.

Расми. 1. Рушди ташкилотҳои қарзӣ дар кишвари Туркестон дар солҳои (1910-1917)

Дар ҳашт сол (1910-1917) шумораи ташкилоҳои қарзӣ қариб ба 20 маротиба афзоиш ёфт, ки он бешак аз ҷаззобияти сармоягузори баланди он, махсусан, пахтапарварӣ шаҳодат медиҳад.

Баъдан, дар алоқамандӣ бо омадани ҳокимияти шӯравӣ кооперативҳои қарзӣ (иттиҳодҳо) мунтазам бартараф карда шуданд. Таърихи муосири маблағгузори хурдро бо номи дорандаи ҷоизаи Нобелӣ М. Юнус алоқаманд медонанд. Бонки таъсисдодаи он бо номи «Grameen Bank» яке аз намунаҳои «классик»-ии маблағгузори хурди самаранок гардид. «Grameen Bank» ба қишри аҳолии камбизоат қарздиҳиро шурӯъ намуд, ки воқеан наметавонист аз ягон бонк қарз бигирад.

Аз пешниҳоди якумин қарзи хурд бо маблағи 17 доллар шурӯъ намуда, имрӯз Грамин-банк сабади дорониҳои қарзҳои хурдро бо маблағи умумии 3,5 млрд долл. ИМА идора намуда, 4,6 миллион мизоч – соҳибкоронро хизматрасонӣ менамояд. Мувофиқи ҳисоботҳо, бонк беш аз 7,5 миллион саҳомонро аз шумораи қарздорони собиқ ва амалкунанда доро мебошад (чунки ҳар яки онҳо ҳуқуқи бадастории саҳмияро доранд). Аз ҳисоби ин, ҷалбсозии муштариён дар идоракунии бонк ноил мегардад. Бонк дорои 2,7 ҳаз. филиал дар тамоми ҳудуди мамлакат буда, меъёри хавфи сабади қарзӣ аз 31 январи соли 2009 ҳамагӣ 3,5%-ро ташкил дод. Соли 2002 бонк методологияи қарздиҳии хурд ба таври назаррас беҳтар сохт. Ба гурӯҳи «Грамин», ба ҷуз аз бонк, инчунин 27 ширкат, аз ҷумла Грамин - телеком, Грамин - Danone, Грамин – энерҷӣ ва ғайра шомил мебошанд. Ҳамаи онҳо маҳсулотҳо ва хизматрасониҳои хурд барои аҳолии камбизоат, аз ҷумла тавассути қарздорони бонк паҳн месозанд¹.

Омӯзиши назарияҳои муосири маблағгузори хурд ба мо имкон фароҳам оварданд, то чунин хулосабарорӣ намоем, ки маблағгузори хурдро зуд-зуд дар адабиёти ватанӣ ва хориҷӣ бо қарздиҳии хурд ё додани қарз шабоҳат медиҳанд.

А.В. Абишева дар қори худ маблағгузори хурдро ҳамчун яке аз усулҳои таъмини молиявии тижорати хурд аз назар гузаронида, ба хизматрасониҳои молиявии хурд, додани қарзҳо марбут медонад².

Агар як гурӯҳи тадқиқгарон маблағгузори хурд бо қарздиҳии хурд ё додани қарз шабоҳат диҳанд, он гоҳ гурӯҳи дигар, маблағгузори хурдро — ҳамчун хизматрасонӣ танҳо барои субъектҳои соҳибкорӣ марбут медонанд.

Ҳамин тавр, масалан, дар ҳуҷҷати барномавии «Маблағгузори хурд дар Россия» чунин шарҳ оварда мешавад: «Маблағгузори хурд – ин намуди фаъолияте мебошад, ки бо хизматрасонӣ алоқаманд мебошад»^{3,4}. Дар ин сарчашма шарҳи васеи маблағгузори хурд, ки аз ҷониби Маргарита Робинсон дар китоби «Масъалаҳои стратегии маблағгузори хурд»

¹ Мамута М. Микрофинансирование: новые возможности финансово-кредитной системы. Анализируя опыт Грамин-банка" (по итогам визита Российской делегации в Бангладеш 17-22 февраля 2009 года). <http://www.rmcenter.ru/about/news/detail.php?ID=2914>

² Микрофинансирование в России. Материалы международной конференции. М. 1997. http://nisse.ru/business/article/article_1368.html?effort=

³ Абишева А. В. Финансовое обеспечение малого предпринимательства: Автореф. дис... канд. экон. наук. СПб., 2009. С. 12.

⁴ Микрофинансирование в России. Программный документ. Апрель 2001 г. Поддержка развития малого предпринимательства СМЕРУС 9803. http://www.nisse.ru/business/article/article_1194.html?effort=

(1998)» чой дорад, оварда мешавад: «*Маблаггузори хурд*, ин пешниҳоди хизматрасониҳои хурди молиявие мебошад, ки бо додани қарз ва қабули пасандозҳо, ба нафароне, ки бо парвариши маҳсулотҳои кишоварзӣ ё чорводорӣ машғуланд; дорандагони корхонаҳои хурд ё корхонаҳои хурде, ки дар онҳо маҳсулот истеҳсол ё коркард гардида, таъмир ё фаъолияти тичоратӣ анҷом дода мешавад; ки хизматрасониҳо анҷом дода; коргарони киро ба ҳисоб рафта ё дар оғозҳои комиссияӣ фаълият намуда; соҳиби даромад аз додани қитъаҳои начандон калони замин, воситаҳои нақлиётӣ, чорвои корӣ, мошин ва олатҳо, ҳамчунин ба дигар шахсон ва гурӯҳи сокинони бо иқтисодидеи рушдкунанда ҳам дар шаҳр ва ҳам дар маҳалли деҳот, ба иҷора ба ҳисоб мераванд.» .

Инчунин дигар шарҳҳо низ дода мешаванд: «маблаггузори хурдро метавон ҳамчун маблаггузори расмӣ бо ҳаҷми начандон калон ба соҳибкории хурд ҳамчун нав шурӯъкунанда ва дорои мушкилиҳо оид ба дастрасии маблаггузори анъанавӣ аллакай дар давраи рушдаш марбут доништа шуда, ба ҳамворсозии шиддатнокии иҷтимоӣ дар ҷамъият, баландбардоии сатҳи некӯаҳволии аҳоли, таъминсозии шуғл, рушди соҳибкорӣ равона карда шудаанд», маънидод сохт..

Мо бо андешаи мазкур низ розӣ нестем, ки маблаггузори хурд ин хизматрасониҳо танҳо барои субъектҳои соҳибкорӣ мебошанд. Маблаггузори хурд - ин хизматрасониҳои молиявӣ барои қишри васеи аҳоли мебошад.

Гурӯҳи дигар чунин меҳисобад, ки маблаггузори хурд – ин хизматрасониҳо танҳо барои камбизоатҳо мебошанд. Дар луғати википедия тавсияи зерин дода мешавад: «маблаггузори хурд (аз забони англ, *microfinance*) - ин соҳаи молиявие мебошад, ки бо пешниҳоди хизматрасониҳои молиявии базавӣ ба одамони камбизоат, ки ба хизматрасониҳои одии молиявӣ иддао надоранд, машғул мебошад»⁵. Дар «Дастурамал оид ба таҳлили маблаггузори хурд. Принципиҳои идоракунии роҳбарикунанда ва назорат дар бахши маблаггузори хурд» чунин шарҳ оварда мешавад: «маблаггузори хурд» пешниҳоди хизматрасониҳои бонкиро ба аҳолии камбизоат, махсусан қашшоқ ва қишри аҳолии хеле қашшоқро дар бар мегирад*. Истилоҳи «маблаггузори хурд» аслаш «воридотӣ» буда, пешниҳоди маблагҳои камро барои дастгирии қишри камбизоати аҳоли, рушди соҳибкории хурдро тавассути қарзидиҳои имтиёзноки бонкӣ ва ташкилотҳои ғайрибонкии молиявӣ-қарзӣ ба онҳоро (аз фондҳои гуногун, кооперативҳои қарзӣ ва ғайра) аз рӯи 28 барномаҳои махсуси ҳукуматӣ ва байналхалқӣ маънидод месозад. Маблаггузори хурд–низоми хизматрасониҳои молиявие мебошад, ки ба гурӯҳи аҳолие марбут доништа шудаанд, ки дастрасӣ ба хизматрасониҳои бонкӣ ба онҳо маҳдуд ё пурра аз он маҳрум мебошанд^{6 7 8 9}.

Ҳамин тавр, омӯзиши мафҳуми маблаггузори хурд, ки дар адабиёти ватанӣ ва хориҷӣ оварда мешавад ва инчунин дидгоҳи тадқиқотчиёни алоҳида ба мо имкон фароҳам оварданд, ки чунин хусолабарорӣ намоем:

- мафҳуми умумӣ, ягонаи маблаггузори хурд дар айни замон дар ҷаҳон вучуд надорад.

- якчанд гурӯҳи олимони ва таҷрибадороне вучуд доранд, ки зери мафҳуми маблаггузори хурд инро мефаҳманд :

- Гурӯҳи 1. Хизматрасониҳо махсусан оид ба додани қарзҳои хурд (микротаъминот).

- Гурӯҳи 2. Хизматрасониҳо махсусан барои субъектҳои соҳибкорӣ.

- Гурӯҳи 3. Хизматрасониҳо махсусан барои камбизоатҳо.

Мо чунин меҳисобем, ки гурӯҳи тадқиқгарони дар боло номбурда, маблаггузори хурдро дар маҷмӯъ аз назар нагузаранонидаанд, аз ҳамин сабаб, мафҳуми истилоҳи мазкур аз ҷониби онҳо бо моҳияти маҳдуд шарҳ дода шудааст. Аз баҳри воқеият зарур аст қайд созем, ки мафҳумҳои онҳо аз рӯи моҳияти маҳдуд қобили қабул буда, вале барои таҳияи маблаггузори хурд дар миқёси зарурӣ, ки барои он лоиқ аст, кофӣ намебошанд. Ба андешаи мо, маблаггузори хурдро ҷои аст, то ба таври маҷмӯавӣ, бо назардошти иқтидор ва хусусиятҳои он аз назар гузаронем.

⁵ Википедия. Свободная энциклопедия. Микрофинансирование // <http://ru.wikipedia.org/wiki/Microfinance>

⁶ Пек Кристен Р., Лайман Т.Р., Розенберг Р. Положения по анализу микрофинансирования. Руководящие принципы регулирования и надзора в секторе микрофинансирования. КГОПБ, Вашингтон, округ Колумбия, 2003. С.6.

⁷ Меликов Ю.И., Попова М.А. Развитие системы микрокредитования в России и за рубежом // Финансовые исследования. 2006. № 12. С. 33.

⁸ Концепция развития микрофинансирования в Республике Беларусь на 2010-2015 годы. Минск, 2009. С. 4.

⁹ Концепция повышения доступности розничных финансовых услуг. Меры по развитию микрофинансирования в Российской Федерации 2008-2012. М., 2008. С. 6.

Дар восбастагӣ аз ин, мафҳуми муаллифии моҳияти «маблағгузори хурдро меорем». Аз дидохи мо, зеро мафҳуми маблағгузори хурд низоми пешниҳоди хизматрасониҳои молиявии «дастрас» ба қишри васеи аҳоли аз ҷониби ташкилотҳои молиявии хурди намудҳои гуногун фаҳмида мешавад, ки алтернативаи хизматрасониҳои молиявии анъанавӣ ба ҳисоб рафта, фаъолияти хурдро дар асоси қоида ва чараёнҳое, ки аз ҷониби қонун муайян карда шудаанд, амалӣ месозанд.

Дар шарҳҳои худ мо хусусияти асосии маблағгузори хурдро қайд намудем, ки он-дастрасӣ мебошад. Зеро мафҳуми дастрасии хизматрасониҳои молиявӣ мо низоми пешниҳоди хизматрасониҳоеро мефаҳмем, ки дастрасӣ ба онҳо барои ҳамаи қишри аҳоли, махсусан барои қишри аз ҷиҳати иҷтимоӣ-заиф ва инчунин – 37 категорияи аҳоли, ки «хавфнок» барои сарчашмаҳои анъанавии маблағгузорӣ ба ҳисоб рафта аслан аз ҷиҳати дастрасӣ маҳрум мебошанд, боз мебошад.

Хизматрасониҳои маблағгузори хурд, ин пеш аз ҳама, маҳсулотҳое мебошанд, ки ба андешаи мо, махсус буда, дар таркиби худ синтези маҳсулотҳои бонкӣ, лизингӣ, суғуртавӣ ва принципҳои дастрасӣ, содакунӣ, ва инчунин роҳҳои гуногуни ғайрианъанавии таъминсозиро доро мебошад.

Маҳз мавҷуд набудани маҳсулотҳои махсус дар сарчашмаҳои анъанавии маблағгузорӣ, сабаби асосии ҳамкориҳои аҳолии қашшоқ ва соҳибкорони хурд бо ташкилотҳои молиявии хурд мегардад. Талаби шумораи зиёди ҳуҷҷатҳо аслан монеаи рафънашаванда барои соҳибкорони кишоварзӣ дар самти дастрасӣ ба қарзҳои бонкӣ мебошад. «Масалан, бонки «Агроинвестбанк», ки он яке аз бонкҳои тичоратии нисбатан либералӣ ва тараққикардаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, шумораи ҳуҷҷатҳои заруриаш 18 номгӯро ташкил медиҳанд»¹⁰. Дар ҳоле, ки барои гирифтани қарзи хурд дар ташкилотҳои молиявии хурд номгӯи ҳуҷҷатҳои зарурӣ аз 5 то номгӯи зиёд нест.

Маблағгузори хурд дар ҳақиқат яке аз сарчашмаи ягонаи маблағгузори хоричӣ барои садҳо ҳазор одамон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид. Бахши молиявии хурд яке аз элементҳои муҳими низоми молиявии мамлакат ба ҳисоб рафта, қисмати асосии ташкилдихандаи он – қарздиҳии хурд – қисмати низоми қарзӣ ба ҳисоб меравад. Аз бисёр ҷиҳат бахши воқеии иқтисодиётро маблағгузорӣ намуда, маблағгузори хурд тавассути рушди соҳибкории хурд ба рушди иқтисодиёт мусоидат менамояд, ки дар навбати худ дорои муҳимияти стратегӣ барои иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Муҳимияти маблағгузори хурд, бо назардошти равноасозии қисмати зиёди маблағгузориҳо, ба рушди соҳибкории кишоварзӣ якҷанд маротиба афзоиш ёфт.

Тавассути комёбиҳое, ки аз ҷониби барномаҳои қарздиҳии хурд дар солҳои охир ба даст омадаанд, касри пешниҳоди хизматрасонҳои молиявӣ ба қишри васеи аҳоли дар миқёси ҷаҳонӣ мунтазам коҳиш ёфта истодааст. Ҳамин тавр, натиҷаҳои ноилгардидаи маблағгузори хурд дар бораи муҳимияти калони иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсии он шаҳодат медиҳанд, ки тавонист дар худ равишҳои инноватсиониро барои ҳалли самаранокӣ вазифаҳои стратегӣ ҳосил намояд. Бо доштани решаҳои амиқи таърихӣ худ, маблағгузори хурд, ба андешаи мо, яке аз механизмҳои самаранок ва афзалиятноки маблағгузори соҳибкории хурди кишоварзӣ ба ҳисоб меравад.

Беназирии маблағгузори хурд ҳамчун сарчашмаи маблағгузорӣ дар он ҳулоса меёбад, ки он, мақсадҳои иҷтимоиро пайгирӣ намуда, кӯмаки бебозгашт ба ҳисоб намеравад, ки ба рушди ташаббускории соҳибкории аҳоли монеа мегардад, балки захираи тичоратӣ, баргарданда ба шумор меравад, ки қарздорро маҷбур месозад, то он ташаббускорона бо мақсади гирифтани даромад амал намояд. Ба ҷуз аз ин, тавассути рушди соҳибкории хурд маблағгузорӣ ба самаранок истифодабарии иқтисодии дохилии аъзоёни хонавода, махсусан занҳо мусоидат менамояд, ки дар навбати худ натавонанд муҳимияти калони иҷтимоӣ-иқтисодиро доро мебошад, балки инчунин аз муҳимияти иҷтимоӣ-сиёсӣ низ дур нест, чунки коҳишдиҳии бекорӣ ва афзоишдиҳии қишри соҳибкории аҳоли кафолати муътадилгардонӣ дар ҷамъият ба ҳисоб меравад.

Адабиёт

1. Абышева А. В. Финансовое обеспечение малого предпринимательства: Автореф. дис... канд. экон. наук- СПб., 2009.- С. 12
2. Меликов Ю.И., Попова М.А. Развитие системы микрокредитования в России и за рубежом // Финансовые исследования, 2006.- № 12.- С. 33

¹⁴ Шарипов А.Ф. Реформа аграрного сектора и ключевые проблемы дехканского (фермерского) хозяйства. Вестник Центра стратегических исследований при Президенте Республики Таджикистан «Таджикистан и современный мир». № 3 (18). Душанбе, 2008. С. 132.

3. Микрофинансирование в России. Программный документ. Апрель 2001 г. Поддержка развития малого предпринимательства СМЕРУС, 9803
4. Пек Кристен Р., Лайман Т.Р., Розенберг Р. Положения по анализу микрофинансирования. Руководящие принципы регулирования и надзора в секторе микрофинансирования. КГОПБ, Вашингтон, округ Колумбия, 2003.- С.6
5. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации- М., 1922

АННОТАЦИЯ
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ
МИКРОФИНАНСИРОВАНИЯ

В статье анализируются и обсуждены мнения различных ученых по микрофинансированию. В статье анализируются этапы развития микрофинансирования в Республике Таджикистан. Учитывая изучение и анализ существующих идей, автором представлена сущность и понятия микрофинансирования.

ANNOTATION
THE THEORETICAL PHASIS OF MICROFINANCE BECANING AND DEVELOPING

In the article is shown the theoretical phasis of microfinance becaning and developing. In the article is analyzing and desscused the opinion of different scientifices of microfinancing. In article analyting the type of microfinance developing in Tajikistan. Including of the learnind and analyzing the being idea, by the author is giren the essences and impression of microfinancing.

Key words: *microfinance, microcredit, free credite, microcredit organization, the poor, the lend money at usury, financial servicing, banking products.*